

Andrzej Fabryński

II.

KNUD FABRICIUS

13. august 1875–30. juni 1967.

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 20. oktober 1967.

Af **Holger Hjelholt**.

I Selskabets sidste møde i forrige sæson holdt Knud Fabricius mindetale over en af sine elever, den 68-årige professor i historie i Århus C. O. Bøggild-Andersen. For os, der overværede mødet, var den 91-åriges tale en ikke hverdagslig oplevelse – velformet, fremført med kraftig stemme og vidnende om en stadig levende optagethed af problemer omkring enevældens og kollegiestyrets indførelse i Danmark, spørgsmål, hvormed begge historikere – den ældre som den yngre – indgående havde syslet.

Halvanden måned efter dette møde bukkede Fabricius under i den kamp mod »ælde«, som heller ikke Tor evnede at tvinge i knæ. Om morgenen den 30. juni døde han efter godt 1 døgn sygeleje.

Knud Frederik Krog Fabricius fødtes den 13. august 1875 i Århus som søn af præsten og historikeren Adam Fabricius. Denne var fra Drejø blevet udnævnt til præst i Holme og Tranbjerg sogne tæt ved Århus. I det nådsensår, som enken efter den forrige præst nød, måtte Adam Fabricius indkvartere sin familie i Århus. Knud var kun » århusianer « få måneder i sin spædeste barndom. Barn- domshjemmet blev for ham Holme præstegård; han hævder, at han livet igennem følte sig som jyde. Som 11-årig kom han i Århus latinskole. Men 1889 pensioneredes faderen og flyttede med fami- lien til København. Her sattes Knud i Metropolitanskolen, men blev, som han selv udtrykker det, »en sløv og forkuet skoledreng«, toges ud af skolen og var et års tid (1891–92) i apotekerlære. 1895 blev han student (med 2. kar.) fra et privat kursus.

Fabricius skildrede i sine seneste leveår flere gange det hjem og det åndelige miljø, i hvilket han voksede op. Til hans 90-års- dag tryktes i »Kristeligt Dagblad« hans kronik om »Præstegårdsliv

i Østjylland for 80 år siden«. Tidligere havde han i »Østjysk Hjemstavn« 1961 fortalt om »En århusiansk adjunkts oplevelser for hundrede år siden«, d. v. s. faderens oplevelser under preussernes besættelse af Århus i foråret 1849. I Personalhistorisk Tidsskrift 1963 gav han en udførlig redegørelse for faderens elskede »Danmarks Historie for Folket«, der udkom i 1852, og hvoraf han selv i 1913–15 besørgede en 4. udgave.

I disse K. F.s skildringer møder vi et hjem præget af kristendom og danskhed; vi ser faderen besjælet af inderlig kærlighed til landets historie i med- og modgang, optaget af den danske guldalderlitteratur, henført for skandinavisme og den sønderjyske sag – og senere i provisorietiden som en varm forsvarsvæn. Væsentlige dele af denne arv overtog og forvaltede sønnen.

Medens Adam Fabricius ikke ved universitetet havde kunnet dyrke historie som eksamensfag, blev dette muligt ved indførelsen i 1883 af skoleembedseksamen. Sønnen valgte efter at være blevet student historie som sit hovedfag med latin og engelsk som bifag. Han var i studentertiden først medlem af Studenterforeningen, men gik senere over i det radikalt prægede Studenterfund. I dette sluttede han sig til den nationale gruppe og virkede i dennes forening »Vidar«, opkaldt efter Odins søn. Foreningen er mindre kendt end den nationale forening »Heimdal« og dennes navngiver. I »Heimdal« berettede Fabricius i 1960 livfuldt om »Mine oplevelser i det sønderjyske arbejde ved århundredskiftet« (Trykt i Sønderjyske Årbøger 1964).

De professorer i historie, som Fabricius havde som lærere på universitetet, var nogle af vore mest fremragende historikere: Edvard Holm og dennes efterfølger J. A. Fridericia, Johs. Steenstrup og Kr. Erslev. Disse – og flere andre samtidige historikere – præsenterede Fabricius i et foredrag på den nordiske historikerkongres 1939 i København for sine tilhørere »som reliefkikkelserne på en gammel hellensk tempelgavl«. Foredragets titel var: »Gennembruddet i dansk historieforskning og historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne« (trykt i Historisk Tidsskrift. 10. r. V. 1939–41). Dets konklusion gik ud på, »at der rettelig beset ikke finder noget brud på udviklingen sted i den historiske videnskab i Danmark. . . . Det nye ligger i livssynet, som præger historikerne, særlig deres venstre fløj, men dette livssyn betegner kun en videre udvikling i radikalere retning af hele det 19de århundredes ideal.«

Måske kunne Fabricius i foredraget stærkere have betonet den inspirerende virkning, som Kr. Erslevs kildekritiske- og laboratorieøvelser havde på hans elever. Når Fabricius taler om »Erslevs gamle elever«, tror jeg, der heri ligger gemt en dyb taknemlighedsfølelse for, hvad Erslev i sin undervisning gav de historiestuderende. I en afhandling, der blev Fabricius' sidste større videnskabelige undersøgelse, nævner han sig også som Erslevs elev. Det er den i Historisk Tidsskrift (11. r. VI) i 1960 trykte om »Kr. Erslevs tolkning af den såkaldte Constitutio Valdemariana« (fra 1326). Denne Constitutio skal have lydt på, at Sønderjylland ikke måtte forenes med eller knyttes til Danmarks rige og krone, således at een person var herre over begge, men den kendes kun fra Christiern's [I.s] revers fra 1448 til morbroderen hertug Adolf. Fabricius gør Erslevs tolkning til genstand for kritik og fremsætter interessante og skarpsindige betragtninger over, hvordan de i den latinske sætning nævnte begreber: regnum, corona, dominus etc. statsretlig skal være blevet opfattet i datiden.

Allerede før embedseksamen havde Fabricius fået en afhandling optaget i Historisk Tidsskrift (7. r. II. 1900): »Bondeoprøret 1441« og i året for sin eksamen en anden: »Den jyske krig i efteråret 1157« (H. T. 7. r. III. 1901). Men da Københavns Universitet for året 1901–02 udsatte som prisopgave i historie: »En fremstilling af nationalitetsskiftet i de skånske landskaber i de nærmeste slægtled efter 1658«, valgte Fabricius at besvare denne og således rette sine studier mod en nyere tid. For besvarelsen tildeltes der ham i 1903 universitetets guldmedalje. De tre bedømmere: Steenstrup, Erslev og Fridericia udtalte, at han havde »sat en stor flid og energi ind på arbejdet; i højere grad end det strengt taget kunde fordres af en prisafhandling er han gået til utrykte kilder, særlig de i skånske arkiver bevarede.« De fremhævede, at behandlingen af stoffet viste omhyggelighed, sund kritik og evne til at iagttage, samt at fremstillingen var vel ordnet og let læselig. – Prisopgaven havde foruden Fabricius' fremkaldt endnu en besvarelse. Denne, der lønnedes med accessit, skyldtes stud. mag. Axel Jürgensen West, der senere blev en kendt skolemand.

I 1903 søgte Fabricius, men forgæves, ansættelse i Rigsarkivet. Imidlertid sattes han ved hjælp fra et par legater i stand til fra udgangen af året at tage ophold i Sverige i to år, navnlig i Lund og Stockholm; her fortsatte han studierne over prisopgavens emne.

I Lund kom han naturligt nok i forbindelse med Weibullerne, da Lauritz W. på den tid var landsarkivar. Måske har denne – det indtryk havde Fabricius i hvert fald – set med lidt betænkelighed på, at andre end medlemmer af den Weibullske familie dyrkede Skånes historie.

Under Stockholmsopholdet skrev Fabricius et par større afhandlinger om lensmanden på Gulland Iver Axelsen Thott (Tot), der i 2. halvdel af det 15. århundrede spillede en betydelig rolle under unionsstridighederne. Den første: »En nordisk lensmands liv i det 15. århundrede« (trykt i Svensk historisk Tidskrift 1904) formede sig som anmeldelse af en svensk disputats fra 1903 (af Alexandra Skoglund) om »De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441–1487«, den anden, trykt i »Antiquarisk Tidsskrift för Sverige« (del 17, nr. 5), omhandlede »Gullandske forhold under Iver Akselsen Tot«. Til disse afhandlinger havde Fabricius hentet meget stof fra »en hidtil lidet studeret volym« i det svenske rigsarkiv, lensmandens opbyrds og regnskabsbog for 1485–87. Erslev havde stillet optegnelser til rådighed for Fabricius, der yderligere fremhævede den inspiration, Erslevs værker havde givet ham.

Sveriges-opholdets egentlige og vigtige udbytte var dog de to bd., der forelå i 1906: »Skånes overgang fra Danmark til Sverige. Studier over nationalitetsskiftet i de skånske landskaber i de nærmeste slægtled efter Brömsebro- og Roskildefredene«. 1. del behandler tidsrummet 1645–60; 2. del fører skildringen frem til begyndelsen af Skånske krig. Denne anden del forsvarede Fabricius den 21. november for den filosofiske doktorgrad.

1. dels forord er dateret »Wien den 2. august 1906«. Herhen gik bryllupsrejsen for ham og for den brud, han fandt i Stockholm, arkæologen og etnografen, professor Hjalmar Stolpes datter, Estrid. Hun blev ham en tro ledsager på hans følgende talrige rejser i ind- og udland – og på hans lange rejse gennem livet. Den 28. marts i år, henved 91 år gammel, døde hun; tre måneder senere fulgtes hun af sin mand, der var overtydet om et gensyn hinsides graven.

Estrid Stolpe var en begavet og særpræget kvinde. I nogen modsætning til Knud Fabricius havde hun stærke sympatier og antipatier, skarpe standpunkter, der udsprang af varm følelse for, hvad der var ægte og retfærdigt. Da hun i 1956 var blevet påkørt

i en fodgængerovergang, bevarede hun trods smertefuld invaliditet forunderlig frihed for klynken over denne og en mærkelig vitalitet. Og indtil de sidste år var hun en »stilig« værtinde – med den ældste, ugifte datter som nødvendig støtte – ved den fine selskabelighed, som udfoldedes i hjemmet, og som gav gæsterne kulinarisk som kulturel nydelse.

Fabricius havde regnet med at kunne afslutte værket om »Skånes overgang . . .« i løbet af 2–3 år med et bd. hvert år. Således forløb det ikke. I 1906–07 drog han ud på en længere udenlandsrejse: til Østrig, Italien, Nordafrika og Spanien. I de respektive arkiver, navnlig Dresden og Simancas, forefandt han vigtigt materiale til belysning af dansk politik under den ældre enevælde, og bearbejdelsen af dette optog ham i noget over det følgende tiår.

Efter sin hjemkomst blev han efter eget ønske volontør, uden vederlag, i Rigsarkivet fra sidst i august 1907; to år senere konstitueredes han som arkivassistent (titlen i 1914 ændret til underarkivar) og ansattes fast i marts 1913. Han sled i denne tid også som lærer ved forskellige københavnske skoler og virkede fra 1909 til 19 som historielærer ved officersskolen på Frederiksberg slot. Hans aktivitet viste sig yderligere ved, at han i 1909 var med til stiftelsen af »Dansk historisk Fællesforening«, sammenslutningen af navnlig de lokalhistoriske amtssamfund. Han var foreningens første sekretær, fra 1920–41 dens formand. Endelig tog han i disse år et nap med i den politiske debat. Han deltog i 1909 i dannelsen af »Det nationale Fremskridtsparti«, hvis levetid blev en valgperiodes. De væsentlige programpunkter gik ud på udbygning af forsvaret ud over militærlovene 1909, samtidig genindførelse stort set af junigrundloven og sociale reformer som grundværdibeskatning. Fabricius polemiserede som varm forsvarsven bravt mod P. Munchs neutralitetsdoktriner.

I forsvarssagen stemte Fabricius ganske overens med vor store kulturhistoriker Troels-Lund. Sin sympati for denne havde han vist ved sin 1907 i »Nordisk Tidskrift« skrevne charmerende anmeldelse af Troels-Lunds bog om »Peder Oxe. Et historisk billed« (1906). Troels-Lund har, skrev Fabricius, »altid været nødvendig for os, han har aldrig været mere nødvendig end i øjeblikket«. Anmeldelsen førte til nær forbindelse mellem anmelderen og Troels-Lund. Fabricius udgav efter dennes død bd. II og III af

hans »Bakkehus og Solbjerg« samt hans erindringer: »Et liv« – og skrev en biografi af ham (1921).

På grundlag af sine studier i det spanske statsarkiv i Simancas og af studier i vort Rigsarkiv udarbejdede Fabricius sin i Historisk Tidsskrift 8. r. II (1909–10) trykte store afhandling om »Griffenfeld og Fuenmayor. En studie over dansk udenrigspolitik«. Han viste her, hvilken skæbnesvanger indflydelse den spanske gesandt i København, Don Baltasar Fuenmayor, i 1674–76 fik ved at krydse Griffenfelds politik og bidrage til (eller bevirke) hans fald. I første række, hævdede Fabricius, var dette »en udenrigspolitisk begivenhed«.

Fabricius' populærvidenskabelige bog om »Griffenfeld«, til hvilken afhandlingen var en forstudie, udkom 1910. Det var godt femten år, efter at A. D. Jørgensen havde skrevet sit fremragende værk »Peder Schumacher Griffenfeld« (1893–94); var, kan man spørge, emnet ikke udtømmende belyst gennem denne skildring. Hvem mægter at skrive en Iliade efter Homer! Fabricius' bog gav dog ikke blot en række nye oplysninger, men har også det fortrin, at Fabricius så på sin helt med større sympati end Jørgensen. Fabricius når i sprogkunst ikke sin forgænger, men hans fremstillingsform er klar og let læselig; der kan være flugt over den, og den kan præges af forfatterens varme følelse og hans sans for udtryksfulde billeder. Som eksempel på hans stil citerer jeg hans omtale af Christian V.s kendte og kuriøse resolutioner fra 1670'erne på skatkammerets forestillinger (»der er mange slags kød i denne fricassé« etc.): »At det skulde være Schumacher, som man har antydnet, hvem disse ord skyldes, er ikke troligt; der er stor forskel på hans fine vid og denne grovkornede skæmt, bag hvilken man ligefrem hører kongens sunde latter. Men måske har sekretæren stået bag kongens stol og indgivet ham de tanker, som, når de omformedes af kongen i hans stil, vakte begges munterhed«.

Det er fattigt, skrev Fabricius i bogens slutning, at hovedstaden ikke har gjort andet for at bevare navnet på sin store søn end at kalde en ringe forstadsgade op derefter. Ved læsningen af bogen tilskyndedes imidlertid billedhuggeren Martin Hansen til at begynde arbejdet på en statue af ham. De nødvendige penge til en broncestatue blev indsamlede, og den 21. oktober 1922 kunde den afsløres i gården mellem Rigsarkivet og bibliotekshaven. Fabricius holdt selvsagt festtalen på denne »Griffenfelds genoprejsningsdag«.

Året før havde han i sin afhandling om »Kollegiestyrets gennembrud og sejr 1660–80« (i Den danske Centraladministration. Udgivet i anledning af den danske kancellibygnings 200 års dag. Red. af Aage Sachs) stærkt betonet Griffenfelds betydning for disse reformer.

I bogen om Griffenfeld havde Fabricius udtalt, at denne ved affattelsen af Kongeloven mere havde stået under indflydelse af Grotius end af Hobbes. En speciel undersøgelse af kilderne til Kongeloven vilde han formentlig lade trykke som tidsskrift-afhandling, skrev han. Men den påtænkte afhandling voksede i omfang og blev til det 1920 udgivne lærde værk: »Kongeloven. Dens tilblivelse og plads i samtidens natur- og arveretlige udvikling. En historisk undersøgelse«.

Tilskyndelsen til dette arbejde fik Fabricius ved de dokumenter fra 1660'erne om ægteskabet mellem Frederik III.s datter Anna Sophie og kurprinsen af Sachsen, som han forefandt i Dresdenarkivet under sit ophold her i 1906. Ved ægteskabsforhandlingerne kunde spørgsmålet om Anna Sophies mulighed for engang at arve Danmark ifølge Kongelovens arveregler naturligt nok ikke undgå at blive berørt.

Var disse arkivfund tilskyndelsen, førtes Fabricius under sit videre arbejde til, som bogens titel viser, at give en udførlig redegørelse for betragtninger hos tyske naturretslærere fra det 17. århundrede, hvis navne længst er glemte undtagen hos specialister. Og han gav sig i kast med adskillige af de vanskelige problemer vedrørende statsomvæltningen i 1660 – som det, hvilken personlig andel Frederik III havde i denne. Også spørgsmålet om, på hvilket tidspunkt Kongeloven retslig trådte i kraft, drøftedes.

»Kongeloven« er Fabricius' lærdeste arbejde. Erik Arup betegnede det i sin anmeldelse (H. T. 9. r. III) som »en ægte videnskabelig historisk undersøgelse i den rette store stil, dybtgående og fuldstændig, kritisk og skarpsindig«.

Det forekommer mærkeligt, at Fabricius samtidig med sin optagethed af 2. halvdel af det 17. århundrede har kunnet afse tid og interesse for de middelalderstudier, der resulterede i hans store afhandling om »Saxos Valdemarskrønike og hans Danesaga« (H. T. 8. r. VI. 1915–1917). Den var kritisk rettet mod de Saxostudier, som Curt Weibull, den senere professor i Göteborg, nylig havde udgivet, og er – mener jeg – et tydeligt vidne om den afgø-

rende påvirkning, Erslevs kildekritiske øvelser havde udøvet på hans elever.

De 6 første ark af »Kongeloven« var trykt allerede i 1916. De vedlagdes da af Fabricius hans ansøgning om det professorat i historie, som blev ledigt ved Johs. Steenstrups afsked fra 31. januar 1917. Fabricius blev efterfølgeren. Arup havde et år tidligere fået Kr. Erslevs professorat ved dennes udnævnelse til rigsarkivar. Aage Friis, der var blevet professor efter Fridericias død i 1912, blev fra 1. februar 1917 professor Rostgardianus. Den 1. oktober 1918 tiltrådte Fabricius som regensprovst, en stilling, der førte til, at han i 1923–25 udgav »Regensen gennem 100 år«.

Som universitetslærer kom Fabricius til at behandle Danmarks-historien i tidsrummet 1500 til 1715 samt desuden det antikke Grækenlands og den gamle orient's historie, hvorover der længe ikke var blevet holdt forelæsninger. Først i 1946 fratrådte han som professor, idet han blev anmodet om at fungere eet år udover aldersgrænsen. Sin universitetsgerning røgtede han med stor samvittighedsfuldhed, hvad også fremhævedes i det festskrift fra gamle elever, som overraktes ham på 70-årsdagen.

Forholdet mellem de tre omtrent samtidigt tiltrådte nye professorer i historie artede sig ujævnt. Modsætningen mellem Arup og Friis gav sig til tider andre og mere drastiske udslag end polemikken imellem dem i Historisk Tidsskrift, en for forskningen ikke ufrugtbar polemik. Den kunde få én til at mindes fejden sammesteds mellem Erslev og Steenstrup om forfatteren af Roskildekroniken, af Steenstrup benævnt »en galdesyg særling«. Af de tre professorer var det sikkert Arup, der med sit nymarxistiske historiesyn og sin blændende optræden udøvede størst indflydelse på datidens historiestuderende.

Arup og Fabricius var fra studieårene nære venner trods stor karakterforskel. Venskabet udsattes for en prøvelse, da 1. bd. af Arups »Danmarks Historie« udkom (1925), og for kraftig rystelse, da 2. bd., tiden 1282–1624, forelå (1932). Fabricius anmeldte bd. I i »Nordisk Tidsskrift« (1925), sagde mange rosende ord om det, kritiserede en del, bl. a. Arups nu længst forladte hjulplovsteori, men navnlig indvendte han imod værket, at det var »en tydelig genspejling af en bestemt moderne politisk opfattelse i Danmark, som må vække betænkelighed, når den overføres på historiens mark som de henfarne slægters dommer«.

I Arups 2. bd. behandles en periode, det 16. århundrede, der i universitetets historieundervisning hørte under Fabricius. I en udførlig anmeldelse i »Historisk Tidsskrift« (10. r. II. 1932–34) holdt denne sig udelukkende til dette århundrede og påviste en forbavsende mængde af større og mindre urigtigheder i Arups fremstilling. Han hævdede endvidere, at Arup havde skildret Danmarks historie, den indre som den ydre, »uden organisk forbindelse med den øvrige verden«, og endte med den skarpe konklusion, at »forskningen vil komme til at gå sin vej udenom dette værk«.

Da Aage Friis i 1920'erne tog initiativet til – sammen med A. Linvald og M. Mackeprang – at udgive det store samlingsværk »Det danske Folks Historie« (I–VIII. 1926–29), knyttedes Fabricius til det som medarbejder. Han skrev i bd. V (1929) det store afsnit (266 s.) om »Enevældens dæmring og den ældre enevælde«, tiden 1648–1730. Hans sagkyndighed for dette tidsrum var ubestridelig, og, som bl. a. Bøggild-Andersen har fremhævet, udmærker behandlingen sig ved en »sjældent smuk og afklaret fortælleform«.

Den største oplevelse, som danske har haft efter ulykkesåret 1864, var den, at der efter 1. verdenskrig skulde tegnes et nyt Danmarkskort. Oplevelsen fik afgørende betydning for Fabricius' historiske studier. Han planlagde et værk om nationalitetskampen i Sønderjylland. Niels Neergaard skaffede ham på finansloven 1920 en treårig understøttelse til hans forstudier. Disse måtte dog tage lang tid og sinkedes desuden af en langvarig lungebetændelse (maj 1926–febr. 1927). I 1928 foreslog Vilh. la Cour ham udgivelsen af en Sønderjyllands Historie – som et dansk modstykke til den planlagte – for øvrigt endnu ikke fuldendte – Geschichte Schleswig-Holsteins. Fabricius fandt at kunne gå ind på tanken ved at ændre sin oprindelige plan noget og lade sit påtænkte værk omfatte Sønderjyllands hele historie i tiden 1805–1864. Det blev bd. IV (udk. 1936–37) i den under redaktion af la Cour, Fabricius, Hjelholt og Hans Lund i årene 1930–43 i fem store bd. plus et registerbd. udkomne »Sønderjyllands Historie, fremstillet for det danske folk«.

Fabricius' bd. præges af hans varme følelse for emnet, af hans fortrolighed med land og folk og af indgående kildestudier af trykt og utrykt materiale. Som forstudier kan nævnes hans bidrag i festskriftet til H. P. Hanssen (1932) om »Det slesvig-holstenske

kancelli og reskriptet af 15. decbr. 1810 (Om dansk sprogs indførelse i Sønderjylland)« og hans foredrag på det nordiske historikermøde 1935 i Stockholm-Uppsala om »Den ufri konge – et genkommende revolutionsmotiv« (trykt i Tilskueren 1935). Derimod er den sammen med Johs. Lomholt-Thomsen foretagne udgave af »Flensborgeren, professor Christian Paulsens Dagbøger« først fra 1946.

Medens Fabricius ved »Sønderjyllands Historie« både var redaktør og medforfatter, gjaldt hans deltagelse i jubilæumsværket »Den danske Rigsdag 1849–1949« (6 bd., udkommet i årene 1949–53) kun redaktionen. Værkets plan var oprindeligt udformet i det af P. Munch ledede Institut for Historie og Samfundsøkonomi. I 1945 overgik udarbejdelsen af det til et af rigsdagens præsidium nedsat udvalg: Knud Fabricius, Hartvig Frisch, Holger Hjelholt og M. Mackeprang samt Andreas Møller som statsministeriets repræsentant og yderligere P. Munch, der imidlertid døde i januar 1948. Som sekretær ansattes Fridlev Skrubbeltrang.

En forskel fra Instituttets plan udgør værkets bd. III: »Rigsdagen og folket«. Denne udvidelse skyldtes navnlig Fabricius. Til formand i redaktionen valgtes Hartvig Frisch. Han var en stærkt interesseret og fortræffelig leder, og der opstod få gnidninger under samarbejdet. Jeg mindes kun to tilfælde, hvor Fabricius og jeg nødtes til at optræde med megen fasthed. Den ene divergens løstes ved Andreas Møllers statsministerielle formuleringskunst. Den anden gjaldt P. A. Calløs krav om at kalde sin afhandling »Rigsdagen og Sønderjylland«, altså okkupere hele landets navn for den genvundne del af det. Det blev erstattet med den officielle betegnelse »De sønderjydske landsdele«.

At Fabricius følte varmt for danskheden i hele Sønderjylland, fremgår bl. a. af, at han under grænsestriden i 1918–20 sad i »komiteen for Flensborg og Mellemslesvig«, og at han og jeg står som forfattere til den i oktober 1947 udsendte pjece »For Syd-slesvigs Frihed«.

Da Fabricius i 1946 sagde universitetet farvel, var fire årtier henrundet siden udgivelsen af de to bd. »Skånes overgang fra Danmark til Sverige«. Værket var forblevet en torso; de store samlinger, som forf. havde gjort til fortsættelsen, lå unyttede hen. Under 1. verdenskrig havde Fabricius købt sig og familie en smuk

sommerbolig i det naturskønne, skovrige Åsljunga i det nordvestlige Skåne. Her tilbragtes somrene – når rejsen da ikke gik længere væk. Men var det under disse Skåneophold muligt helt at slippe tanken om det ufuldendte værk?

Den gjorde sig i hvert fald stærkt gældende, da Fabricius nu med usvækket arbejdskraft oplevede pensionisttilværelsen. Fra forskellig side, bl. a. fra Carlsbergfondets daværende formand, tilskyndedes han yderligere til at forsøge at lade torsoen skifte til helstøbt værk. Hans gamle samlinger måtte naturligt nok suppleres og i mellemtiden fremkommet litteratur studeres. Længere ophold ved arkiverne i Lund og Stockholm fulgte, ligesom Fabricius blev en flittig gæst i det danske Rigsarkiv, hvortil også arkivalier fra Sverige udlåntes. Men 1952 kunde han udsende 3. del: »Skåningerne under Skånske Krig« og 6 år senere – han var da 83 år – 4. og afsluttende del, der går til vort sidste forsøg, under den store nordiske krig, på at genvinde det tabte land. Et hovedværk i nyere dansk historieskrivning var ført til ende.

Som motto for 4. bd.: det tidsrum, hvor de vigtigste skridt til Skånes forsvenskning toges, satte Fabricius samme motto som ved sin guldmedaljeafhandling. Det var en udtalelse af provsten over de to Gønge-herreder: »Her er et underligt (d. v. s. vanskeligt) folk, som man dog med lemfældighed i tiden driver, hvor man vil«. Altså til at føle sig som svenske. Det har ikke været let for en dansk historiker, skriver Fabricius, at forme en afslutning på dette tragiske emne. Som sådan sætter han imidlertid det foredrag om »Skåne og Sønderjylland«, han holdt i radioen efter den 2. verdenskrigs begyndelse (Kronik i Berl. Aftenavis 23/1 1940). Han analyserede i dette grundene til, at vi tabte Skåne nationalt, men genvandt Nordslesvig.

Når ikke ydre vold kommer til at lægge sit lod i vægtskålen, udtalte Fabricius i foredraget, behøver man ikke at se sort på det danske folks nationale fremtid. Men den vold kom man snart efter til at leve under – og med talrige samarbejdsvillige i alle stænder. Fabricius var deltager i hjælpen til besættelsestidens ofre, og megen illegal virksomhed udøvedes af regensianere. Deres provst slap med at stifte bekendtskab med Vestre Fængsel een dag – fra morgen til aften.

I sin universitetsgerning havde Fabricius, som nævnt, det hverv at holde forelæsninger over orientens og Grækenlands historie.

Et par af hans afhandlinger henter deres emne herfra. Således den smukke, på selvstudier på stedet baserede »Das antike Syrakus, eine historisch-archäologische Untersuchung« (Klio. 1932, genoptrykt 1963). Ligeledes den lille artikel »Sybaris, its history and coinage« (Congrès internat. de numismatique. Paris 1953. Trykt 1957). Denne står i forbindelse med hans numismatiske interesser. Han var i 1930'erne begyndt at samle på antikke mønter og skabte sig en ganske værdifuld samling.

Skal billedet af Fabricius' historiske produktion være nogenledes fuldstændigt, må også hans bidrag til forskellige samlingsværker nævnes og hans redaktion af værket »Danmarks Konger« (1944) og medredaktion (s. m. Hammerich og Vilh. Lorenzen) af »Holland-Danmark« (1945). Endvidere hans mange artikler i »Dansk Biografisk Leksikon«, hans talrige anmeldelser eller artikler i dagblade og tidsskrifter.

Da Fabricius fyldte 88, udtalte han sin kærlighed til ottetallerne som kringler på et bagerskilt. Og jeg har da virkelig, skrev han, bagt nogle brød. Det kunde han konstatere uden praleri. Det mærkelige – og vistnok enestående – er, at hans historiske produktion omfatter emner fra så godt som alle århundreder af Danmarks historie, og at den viser en sådan fortrolighed med langt fra hinanden fjernede tidsaldre.

Ved bedømmelsen af hans guldmedaljeafhandling blev hans grundige arkivstudier nævnt. Indgående kendskab til arkivvæsenet erhvervede han sig ved den senere ansættelse i Rigsarkivet. Af de tre historieprofessorer blev han langt den hyppigste gæst i Rigsarkivet. Hans historiske produktion præges af dette nære forhold til akterne, men dog ikke sådan, at hvad der ikke var i disse, heller ikke fandtes i verden. Hans universitetsgerning førte med sig, at han nøje fulgte med i trykt litteratur, i hjemlig og fremmed historieforskning. Jeg kunde bl. a. nævne hans – som Bøggild-Andersens – optagethed af Toynebes historiefilosofi.

For Fabricius stod den politiske og nationale udvikling i centrum af hans historiske interesse. Men det betød ingenlunde, at han forsømte kulturhistorien eller ikke havde blik for historiens økonomiske og sociale aspekter. Landbrugshistorie er her i landet en gammel disciplin og er ikke først begyndt med glorificeringen af »Bjørn i Suserup«.

Den skarpe dom, Fabricius fældede over sin universitetskollegas behandling af det 16. århundrede, var en undtagelse. Hans natur var langt mere indstillet på at uddele ros end ris til fagfæller. Den livsudfoldelse, vi møder i Frödings digt om Jan Erså og Per Perså: de höllo aldrig fred, var ham fremmed. Han fulgte hellere det bibelske råd om at være velvillig mod sin modpart, medens man er med ham på vejen. Dansk historisk Fællesforening, der ved hans afgang som formand havde udnævnt ham til æresmedlem, overrakte ham på hans 70-årsdag et festskrift, hvori det hedder: »Ved Deres saglige styrke og Deres muntre kammeratlighed vandt De vore hjerter«. Ordene er ingen tom festhyldest. Han vandt virkelig fagfællers – rigs- og lokalhistorikeres – hjerter ved sit varme håndtryk, sit gode smil og sin vidtfavnende menneskelighed. I mødedeltagernes kreds ragede han op ved sin høje, smukke skikkelse, som end ikke alderen krogede. Og foruden sin »saglige styrke« havde han en lethed i at udtrykke sig, en naturlig talerbegavelse, der gjorde det til en nydelse at høre ham, enten det var foredrag eller lejlighedstaler. Måske bevarer man kun indtrykket, stemningen, og enkelte ord, som da han i 1929 ved en frokost på Regensen for æresdoktorerne Lauritz Weibull og Niels Neergaard karakteriserede den første som ørnen, der slog ned på sit bytte, og på Neergaard anvendte Grundtvigs linjer fra sangen om Isted-slaget: vor kærlighed med alle – de store som de små – der vilde stå og falde – med løven askegrå.

En anden forening, som Fabricius følte sig særlig hjemme i, var »Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie«. Han blev indvalgt i dette allerede 1915. Han efterfulgte i 1945 Aage Friis som forstander og fungerede som sådan i hele tre femårsperioder; til den sidste periode krævedes en temporær lovændring og en indtrængende, enstemmig bøn fra medlemmerne til ham om at fortsætte. Også »Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie«, hvoraf han var blevet medlem i 1917, viste han, selv op i sin høje alder, levende interesse. – Af flere svenske historiske selskaber var han medlem.

Først i 1941 blev han indvalgt i Videnskabernes Selskab, hvor det er blevet hans lod at holde mindetaler over langt yngre historikere. Navnlig i sine senere år, da ungdomsvennerne var gået

bort, nød han, mener jeg, det hyggelige samvær her i Selskabet med yngre fagfæller og med gamle regensianere.

I foredraget om 1870'ernes og 80'ernes historikere omtaler Fabricius, at enkelte af disse dyrkede Danmarks historie »som en kærlighed«. Det gjorde han selv. Han kunde gøre Grundtvigs ord til sine: »Thi takke vi Gud, vor fader god . . . for alt, hvad på mark i tusend år, der voksed til sjæleføde«. – Alt! – Knud Fabricius' eget liv og hans historikergerning hører med hertil.

Ære være hans minde!